“อุปลักษณ์ตามแนวคิดของทฤษฎีภาษาศาสตร์ปริชาน”

Metaphor in Cognitive Linguistics Theory

ชัชวดี ศรลัมพ์

Chatchawadee Saralamba

บทคัดย่อ

ในปัจจุบัน การศึกษารูปภาษาที่ใช้ในเชิงเปรียบเทียบหรือ “อุปลักษณ์” เป็นการอธิบายถึงความหมายของรูปภาษาที่สัมพันธ์กับกระบวนการคิดและการให้เหตุผล เป็นความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับระบบมโนทัศน์ของผู้ใช้ภาษาในสังคม อุปลักษณ์ไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะในวรรณกรรม หรือเป็นเพียงเรื่องของการใช้ภาษาด้วยการเปรียบเทียบสิ่งหนึ่งให้เป็นอีกสิ่งหนึ่งเพื่อทำให้เกิดภาพพจน์เท่านั้น แต่อุปลักษณ์เป็นคุณสมบัติของมโนทัศน์และเป็นรูปภาษาที่ใช้กันในชีวิตประจำวัน

Abstract

At the present time, the study of “metaphor” or language used in comparisons, has become a way of investigating language, thoughts and human reasoning, and particularly the relationship between language and the conceptual systems of language users. Metaphor is

no longer regarded simply as a figure of speech used in literature in which one thing is compared to another (by saying that one is the other), but rather is treated as an essential concept for everyday use.

ความนำ

อุปลักษณ์ (Metaphor) คือรูปภาษาที่เกิดจากการนำภาษามาใช้ในเชิงเปรียบเทียบ ในการศึกษาและวิเคราะห์อุปลักษณ์ มีทฤษฎีในการศึกษาอุปลักษณ์ที่ต่างกันสองทฤษฎีใหญ่ ๆ ได้แก่ การศึกษาอุปลักษณ์ตามทฤษฎีแนวเดิม (Traditional Theory) ซึ่งอธิบายอุปลักษณ์จากการตีความรูปภาษา ส่วนอีกทฤษฎีหนึ่งจะเป็นการศึกษาอุปลักษณ์ตามแนวคิดของทฤษฎีภาษาศาสตร์ปริชาน (Cognitive Linguistics) ซึ่งเป็นทฤษฎีภาษาศาสตร์แนวใหม่ในปัจจุบัน ได้อธิบายว่าอุปลักษณ์เป็นเรื่องของการใช้ภาษาที่เกี่ยวข้องกับระบบความคิดของผู้ใช้ภาษา ไม่ได้เป็นเพียงแค่ความสัมพันธ์ระหว่างรูปภาษากับการอธิบายความหมายจากการตีความของการใช้ภาษาในเชิงเปรียบเทียบเท่านั้น

ทฤษฎีแนวเดิมอธิบายเรื่อง “อุปลักษณ์” ว่าเป็นเรื่องของการใช้ภาษาเกิดจากการนำความหมายประจำคำของรูปภาษาหนึ่งไปใช้ในเชิงเปรียบเทียบ เป็นลักษณะของการใช้ภาษาในบทประพันธ์ประเภทต่าง ๆ มีจุดประสงค์เพื่อให้ผู้อ่านเกิดภาพในใจตามความต้องการของผู้ประพันธ์ได้ การใช้อุปลักษณ์ตามทฤษฎีแนวเดิม จึงเป็นเรื่องที่ผู้ใช้ภาษาเป็นผู้สร้างขึ้นมา

แต่ตามแนวคิดของนักภาษาศาสตร์ปริชานนั้น กลับมีแนวคิดที่ต่างออกไป นักภาษาศาสตร์ปริชานพิจารณาเรื่องอุปลักษณ์ว่า ไม่ได้เป็นเกี่ยวข้องเฉพาะกับภาษาแต่เพียงอย่างเดียว แต่ยังเป็นเรื่องที่สัมพันธ์กับระบบความคิดของผู้ใช้ภาษาในแต่ละสังคม และเป็นการถ่ายโยงความหมายระหว่างวงความหมาย (Conceptual Domains) ยิ่งไปกว่านั้น อุปลักษณ์ไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะในเรื่องของงานประพันธ์เท่านั้น แต่ยังปรากฏในการใช้ภาษาในชีวิตประจำวันอีกด้วย

บทความนี้จะเสนอแนวทางการศึกษาอุปลักษณ์ทั้งสองทฤษฎี โดยจะกล่าวถึง ความหมายของอุปลักษณ์ตามแนวทางการศึกษาของทฤษฎีภาษาและภาษาศาสตร์แนวเดิม และการอธิบายอุปลักษณ์ตามแนวทฤษฎีภาษาศาสตร์ปริชาน

1. การศึกษาอุปลักษณ์ตามทฤษฎีภาษาและภาษาศาสตร์แนวเดิม (Traditional Theory)

การศึกษาอุปลักษณ์ตามทฤษฎีภาษาและภาษาศาสตร์แนวเดิมเป็นเรื่องของการใช้ภาษาเพื่อให้เกิดภาพพจน์ (Figures of speech) ซึ่งจุไรรัตน์ ลักษณะศิริ (2543) ได้อธิบายคำว่า "ภาพพจน์" ไว้ว่า

> *"ภาพพจน์ หมายถึง ถ้อยคำที่ทำให้เกิดภาพในใจ โดยใช้กลวิธีหรือชั้นเชิงในการเรียบเรียงถ้อยคำให้มีพลังที่จะสัมผัสอารมณ์ของผู้อ่านจนเกิดความประทับใจ เกิดความเข้าใจ และเกิดอารมณ์สะเทือนใจมากกว่าถ้อยคำที่กล่าวอย่างตรงไปตรงมา"*
>
> *(จุไรรัตน์ ลักษณะศิริ และคณะ : 2543 หน้า 45)*

Ungerer, F. & H.-J.Schmid (1996) อธิบายว่า การศึกษาอุปลักษณ์ตามแนวทฤษฎีเดิมนั้นเป็นเรื่องของการศึกษาในเชิงวรรณกรรม วาทศาสตร์หรือด้านวัจนลีลาศาสตร์ ซึ่งมุ่งอธิบายด้านกลวิธีทางสุนทรียภาพของการสร้างสรรค์ภาษาเชิงเปรียบเทียบ โดยแบ่งออกเป็นประเภทต่าง ๆ ตามความหมายที่เกิดจากการเปรียบเทียบและแบ่งตามโครงสร้างของภาษา ได้แก่ อุปลักษณ์ อุปมา อติพจน์ ปฏิพจน์หรือปฏิวาทะ ปฏิทรรศน์หรือปฏิภาคพจน์ บุคลาธิษฐาน สมพจนัย และนามนัย ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1.1 อุปลักษณ์ (metaphor) หมายถึง การเปรียบเทียบด้วยการกล่าวว่าสิ่งหนึ่งเป็นอีกสิ่งหนึ่ง มีคำแสดงการเปรียบเทียบปรากฏร่วมกับคำว่า "เป็น" หรือ "คือ" เช่น หน้าบานเป็น*จานเชิง* ตัวอย่างนี้เปรียบเทียบลักษณะของใบหน้ากับลักษณะของวัตถุ (จาน) คำว่า "จานเชิง" ตามหลัง "เป็น"

จึงจัดเป็นการใช้ภาษาในเชิงเปรียบเทียบประเภทอุปลักษณ์

1.2 อุปมา (simile) หมายถึง การเปรียบเทียบสิ่งหนึ่งกับอีกสิ่งหนึ่งที่โดยธรรมชาติของทั้งสองสิ่งมีความหมายที่เหมือนหรือคล้ายคลึงกัน โดยปรากฏร่วมกับคำว่า "เหมือน ราวกับ ประดุจ ดัง ดั่ง" เป็นต้น เช่น สวยราวกับ*นางฟ้า* ขาวเหมือน*สำลี* คำว่า นางฟ้า สำลี เป็นอุปมาเพราะปรากฏร่วมกับ คำว่า "ราวกับ" และ "เหมือน" ตามลำดับ

จากตัวอย่างในข้อ 1.1 และ 1.2 จะเห็นว่ารูปภาษาที่นำมาใช้ในเชิงเปรียบเทียบนั้นจะถูกจัดประเภทตามคำที่รูปภาษานั้นปรากฏร่วมกัน กล่าวคือ ถ้าตามหลังคำว่า "เป็น" ทำให้เกิดความหมายว่า สิ่งหนึ่ง*เป็น*อีกสิ่งหนึ่ง รูปภาษาที่นำมาเปรียบเทียบจะถูกจัดประเภทให้เป็นอุปลักษณ์ แต่หากปรากฏหลังคำว่า "ราวกับ" ฯลฯ ซึ่งทำให้เกิดความหมายว่า สิ่งหนึ่งเหมือนอีกสิ่งหนึ่ง รูปภาษาที่นำมาเปรียบเทียบนั้นจะถูกจัดประเภทให้เป็น อุปมา

1.3 นามนัย (Metonymy) เป็นการเอ่ยถึงสิ่งหนึ่งซึ่งมีคุณสมบัติหรือลักษณะของสิ่งหนึ่งมาใช้ให้มีความหมายแทนสิ่งนั้นทั้งหมด เช่น ไปกิน*โต๊ะจีน* "โต๊ะจีน" หมายถึง อาหารจีน (เพราะโต๊ะมีความสัมพันธ์ใกล้เคียงกับอาหาร)

1.4 อติพจน์ (Hyperbole) หมายถึง การเปรียบเทียบโดยเป็นการกล่าวเกินจริง เป็นการแสดงความรู้สึกหรือต้องการย้ำความหมายโดยที่ไม่ได้เป็นการกล่าวเท็จ เช่น หิวไส้จะขาด

1.5 ปฏิพจน์หรือปฏิวาทะ (Oxymoron) เป็นการใช้รูปภาษาประเภทคำที่เกิดจากการนำคำที่ไม่สอดคล้องกันหรือมีความหมายตรงกันข้ามหรือแย้งกันมารวมกันเพื่อให้เกิดคำซึ่งมีความหมายใหม่ เป็นการเพิ่มน้ำหนักให้แก่ความหมายของคำแรก เช่น ไฟ*หนาว* ไอศกรีม*ร้อน* รักใคร่กลม*เกลียว*

1.6 ปฏิทรรศน์หรือปฏิภาคพจน์ (Paradox) เป็นการใช้รูปภาษาประเภทข้อความที่มีความหมายขัดกันหรือแย้งกันเพื่อให้ความหมายที่ต้องการเปรียบเทียบชัดเจนขึ้น เช่น เสียน้อยเสียยาก เสียมากเสียง่าย

1.7 บุคลาธิษฐาน (Personification) เป็นการใช้ภาษาในเชิงเปรียบเทียบที่เป็นการสมมติให้สรรพสิ่งต่าง ๆ ที่ไม่ใช่มนุษย์ มีกิริยาอาการต่าง ๆ เหมือนมนุษย์ สรรพสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้น ได้แก่ สิ่งไม่มีชีวิตทุกประเภท สิ่งมี

ชีวิตประเภทสัตว์ พืช หรือสิ่งที่เป็นนามธรรม เช่น

ก. แปรงสีฟันยิ้มพลางหันไปตอบต้นกระถินเบา ๆ

ข. หนอนสีเขียวอ่อนคลานไปที่ต้นไม้ต้นเล็กช้า ๆ แล้วพูดปลอบใจด้วยเสียงนุ่มนวล

การใช้ภาษาในเชิงเปรียบเทียบประเภทนี้พบมากในนิทานและบทกวี

1.8 สมพจนัย (Synecdoche) เป็นการกล่าวถึงส่วนใดส่วนหนึ่งของส่วนทั้งหมดเพียงบางส่วน แต่ให้มีความหมายคลุมหมดทุกส่วน เช่น

ในหมู่บ้านนี้ ทุก*หลังคาเรือน*มีแต่คนแก่ *หลังคาเรือน* หมายถึง บ้านทั้งหลัง ไม่ใช่หลังคาบ้านหลังใดหลังหนึ่งเท่านั้น

นักภาษาศาสตร์ที่ศึกษาอุปลักษณ์ตามแนวทฤษฎีเดิมมีมุมมองเกี่ยวกับอุปลักษณ์ว่า เป็นเรื่องของ "การแทนที่" (substitution) กับ "การเปรียบเทียบ" (comparison) (Richards: 1936, Black: 1962, 1993) โดยมีพื้นฐานความคิดว่า อุปลักษณ์เป็นความสัมพันธ์ระหว่างรูปภาษาที่นำมาเปรียบเทียบกับความหมายที่ต้องการเปรียบเทียบนั้น โดยเรียกว่าเป็น "ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์" หรือ Interaction Theory ซึ่งต่อมา Ullmann (1962) ได้เสนอความเห็นเกี่ยวกับอุปลักษณ์ว่า เป็นการขยายความหมายของคำออกไปจากความหมายตรงหรือความหมายประจำรูปของคำ ส่วนการพิจารณาว่ารูปภาษาใดเป็นอุปลักษณ์หรือไม่นั้น พิจารณาจากการปรากฏร่วมกันของคำที่แสดงการเปรียบเทียบกับรูปภาษาที่นำมาใช้เปรียบเทียบ เช่น ปรากฏร่วมกับคำว่า *เป็น คือ เหมือน ราวกับ* เป็นต้น ดังนั้น อุปลักษณ์ตามแนวคิดของ Ullmann (1962) นั้น จะหมายรวมทั้งอุปลักษณ์ (metaphor) และอุปมา (simile) เข้าไว้ด้วยกัน และเขารวมเรียกเป็นเพียงอย่างเดียวคือ อุปลักษณ์ หรือ metaphor โดยอธิบายว่าอุปลักษณ์หมายถึงข้อความที่แสดงการเปรียบเทียบของของสองสิ่งที่มีคุณสมบัติหรือลักษณะที่เหมือนและ/หรือต่างกัน เขาแบ่งอุปลักษณ์ออกเป็น 4 ประเภท ได้แก่

ก. Anthropomorphic metaphors เป็นอุปลักษณ์ที่เกิดจากการนำคำที่มีความหมายเกี่ยวข้องกับมนุษย์มาใช้เปรียบเทียบ เช่น a charming river, a friendly city

ข. Animistic metaphors เป็นการเปรียบเทียบโดยนำคำที่มีความหมายเกี่ยวข้องกับคุณสมบัติ อาการ ฯลฯ ของสิ่งมีชีวิตมาใช้เปรียบเทียบกับสิ่งที่ไม่มีชีวิต เช่น an angry sky, killing half an hour

ค. Concretive metaphors เป็นการเปรียบเทียบสิ่งที่เป็นนามธรรมให้มีความหมายเป็นรูปธรรม เช่น the light of learning, a vicious circle

ง. Synaesthetic metaphors เป็นการนำคำที่มีความหมายเกี่ยวข้องกับประสาทสัมผัสมาใช้เปรียบเทียบในอีกความหมายหนึ่ง เช่น a warm colour, a dull sound

Ullmann (1962) ได้อธิบายถึงแนวทางการวิเคราะห์อุปลักษณ์ว่าประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญสองประการ คือ Tenor กับ Vehicle เขาอธิบายว่า Tenor คือ ความคิดที่ต้องการนำเสนอ เป็นเนื้อหาสาระที่เรานำมาเปรียบเทียบ ส่วน Vehicle เป็นรูปภาษาที่ใช้เปรียบเทียบเพื่อสื่อให้เห็นถึงความคิดที่นำเสนอนั้น

กล่าวโดยสรุป การศึกษาอุปลักษณ์ตามความเห็นของทฤษฎีแนวเดิมนั้น จัดอุปลักษณ์ให้เป็นประเภทหนึ่งของการใช้ภาษาเชิงเปรียบเทียบเพื่อทำให้เกิดภาพพจน์แก่ผู้อ่านหรือผู้ฟัง การจะพิจารณาว่ารูปภาษาใดเป็นอุปลักษณ์หรือไม่นั้น ขึ้นอยู่กับโครงสร้างของการปรากฏร่วมกันระหว่างรูปภาษาที่นำมาใช้เปรียบเทียบกับคำที่แสดงการเปรียบเทียบ ซึ่งเป็นคำที่มีความหมายแสดงความเท่ากัน ได้แก่ คำว่า *เป็น* หรือ *คือ* ความหมายที่เกิดขึ้นจากการเปรียบเทียบจะเป็นการเปรียบสิ่งหนึ่งให้เป็นอีกสิ่งหนึ่ง

2. การศึกษาอุปลักษณ์ตามแนวภาษาศาสตร์ปริชาน (Cognitive Linguistics Theory)

แนวโน้มของการศึกษาความหมายในปัจจุบัน เป็นการศึกษาตามแนวทางทฤษฎีภาษาศาสตร์ที่เรียกว่า ทฤษฎีภาษาศาสตร์ปริชาน (Cognitive

Linguistics) โดยทฤษฎีนี้มีแนวคิดพื้นฐานว่า ภาษาเป็นภาพสะท้อนของความนึกคิด (Cognition) และการประมวลผลความคิดของมนุษย์ (Conceptual Process) อย่างชัดเจน การอธิบายปรากฏการณ์ที่สำคัญในภาษาจะทำให้สามารถอธิบายความนึกคิดและการประมวลผลความคิดของมนุษย์ได้

การศึกษาความหมายตามแนวทางของภาษาศาสตร์ปริชานนั้นมุ่งอธิบายถึงการใช้ภาษาที่เป็นผลมาจากกระบวนการคิด ซึ่งได้รับอิทธิพลจากประสบการณ์ในการรับรู้เรื่องเกี่ยวกับโลก ประสบการณ์การใช้ภาษา ซึ่งไม่ได้หมายความถึงสิ่งที่เราอ้างถึง การรับรู้หรือเรียนรู้ภาษาแต่เพียงอย่างใดอย่างหนึ่ง แต่จะสัมพันธ์กับกระบวนการคิด ภาพในใจ ความรู้และประสบการณ์เกี่ยวกับโลก เช่น อารมณ์ ความรู้สึก ฯลฯ เช่น ถ้าเราพูดว่า รถชนต้นไม้ เราจะมีภาพในใจเกิดขึ้น อาจเป็นภาพของรถที่ต้องเป็นรถใหญ่หรืออื่น ๆ ตามความคิดที่เรามีประสบการณ์มา ท้ายสุด เราดีใจหรือเสียใจ โดยขึ้นอยู่กับว่าใครเป็นคนที่พูดประโยคนี้กับเรา มีผลต่ออารมณ์ความรู้สึกของเราอย่างไร

อุปลักษณ์ เป็นปรากฏการณ์ทางภาษาที่นักภาษาศาสตร์ปริชานสนใจศึกษา ทั้งนี้ เนื่องจากทฤษฎีภาษาศาสตร์ปริชานมีความเชื่อว่า ภาษาสะท้อนระบบความคิดของผู้ใช้ภาษา อุปลักษณ์ซึ่งเป็นลักษณะของการใช้ภาษาในเชิงเปรียบเทียบ จะเป็นตัวแทนของการอธิบายเรื่องระบบความคิดหรือระบบมโนทัศน์ของผู้ใช้ภาษาได้เป็นอย่างดี การศึกษาอุปลักษณ์ตามแนวทางของภาษาศาสตร์ปริชานนั้น เริ่มจาก George Lakoff และ Mark Johnson นักภาษาศาสตร์ปริชาน ที่ได้เสนอแนวคิดของเขาทั้งสองไว้ในหนังสือ Metaphor We Live By (Lakoff, G. & Johnson, M.: 1980) ว่า การใช้ภาษาในชีวิตประจำวันของเรานั้นอยู่ในรูปแบบของการเปรียบเทียบเป็นอุปลักษณ์ อุปลักษณ์จะไม่ใช่เป็นเพียงเรื่องของการใช้คำเท่านั้น แต่ยังเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความคิด สังคม อารมณ์ ความรู้สึก ฯลฯ ซึ่งไม่ได้เป็นเรื่องของจินตนาการ แต่เป็นเรื่องที่อธิบายได้อย่างเป็นระบบมีเหตุผล

อุปลักษณ์ตามแนวคิดของ Lakoff & Johnson มีรูปแบบที่ไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะโครงสร้างของการเปรียบสิ่งหนึ่งเป็นอีกสิ่งหนึ่ง แต่การใช้ภาษาในชีวิตประจำวันของเรานั้นอยู่ในรูปของการเปรียบเทียบทั้งสิ้น เช่น เราไม่พูดถึง

ความตายอย่างตรงไปตรงมา แต่จะเลี่ยงไปใช้คำอื่น ๆ ที่บอกนัยถึงความตาย โดยใช้คำว่า "จากไป" "เสียแล้ว" "เขาไม่อยู่แล้ว" ฯลฯ "เขาไปสบายแล้ว" ซึ่งเราก็คงไม่ใช้ประโยคที่หมายถึงความตายว่า "เขาไปซ่อมเก้าอี้แล้ว" "เขาดื่มนมอีกแล้ว"

เหตุใดเราจึงไม่ใช้ประโยค "เขาไปซ่อมเก้าอี้แล้ว" หรือ "เขาดื่มนมอีกแล้ว" ในการกล่าวถึงความตาย

Lakoff & Johnson ได้เสนอความเห็นว่า แท้จริงแล้วอุปลักษณ์นั้นเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวัน เป็นระบบของความคิดของคนในสังคม ไม่ได้เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องเฉพาะภาษาเท่านั้น แต่การใช้ภาษาในชีวิตประจำวันนั้น บอกให้รู้ว่าคนในสังคมที่ใช้ภาษานั้นมีระบบความคิดหรือมีมโนทัศน์เกี่ยวกับเรื่อง/ประเด็นต่าง ๆ เป็นอย่างไร ทั้งหมดนี้เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับโลกซึ่งปรากฏอยู่ในความคิดของเราและไม่เกี่ยวข้องกับคำ เราใช้กันเป็นประจำมากเสียจนกระทั่งเราลืมว่ามันเป็นการใช้ภาษาในเชิงเปรียบเทียบ การเปรียบเทียบหรือการอุปลักษณ์นั้นเป็นการเชื่อมโยงความคิดจากการใช้คำที่มีความหมายถ่ายโยงจากวงของความหมายหนึ่งไปอีกวงความหมายหนึ่ง (Domain) ซึ่งเป็นไปอย่างอิสระโดยที่เราไม่รู้ตัวและเป็นการเกิดขึ้นอย่างเป็นธรรมชาติ

ประเด็นสำคัญที่สุดก็คืออุปลักษณ์ไม่ใช่เป็นเพียงเรื่องของภาษาเท่านั้น แต่เป็นเรื่องของกระบวนการคิดของมนุษย์ที่สะท้อนให้เห็นได้ในรูปของภาษา หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การใช้ภาษาของคนในสังคมบอกให้รู้ว่าคนในสังคมหนึ่ง ๆ นั้น มีระบบความคิดเป็นอย่างไร อุปลักษณ์ในตามแนวทฤษฎีภาษาศาสตร์ปริชาน จึงสะท้อนระบบมโนทัศน์ของคนในสังคมด้วย เรียกว่าเป็น**อุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ (Conceptual metaphor)** และด้วยเหตุผลนี้การศึกษาเรื่องอุปลักษณ์จึงสามารถทำให้เราเข้าใจชีวิตและระบบมโนทัศน์ได้

Lakoff & Johnson ได้แสดงระบบมโนทัศน์ (Conceptual system) ของคนที่อยู่ในสังคมที่ใช้ภาษาอังกฤษ โดยวิเคราะห์จากการใช้ภาษาในชีวิตประจำวัน ว่าอยู่ในรูปแบบของการเปรียบเทียบ เช่น เขาเสนอว่า คนอังกฤษมองว่า การโต้แย้งหรือการแสดงความคิดเห็นนั้น เป็นสงคราม (Argument is war) ทั้งนี้ เพราะสังเกตจากคำศัพท์ที่ใช้จะเป็นคำศัพท์ที่ใช้กับสงคราม เช่น

Your claims are *indefensible.*

I've never *won* an argument with him.

มโนทัศน์ที่กล่าวมาข้างต้นนี้เราทราบได้จากการวิเคราะห์ถึงคำศัพท์ที่ใช้ในการแสดงความคิดเหล่านั้น ซึ่งบอกให้เรารู้ว่า เราทำ เข้าใจหรือเป็นอย่างไร เมื่อเวลาเรามีการโต้แย้งกันเกิดขึ้น เวลาที่เรามีการถกเถียงกันนั้น ต้องเป็นการพูดถึงการโจมตี โดยใช้คำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับการโจมตีตำแหน่ง หรือ Attacking the position ซึ่งการใช้ภาษาเหล่านี้ไม่ใช่การเปรียบเทียบโดยตรง แต่เป็นการใช้ภาษาปกติโดยที่เราไม่รู้ตัว

ระบบมโนทัศน์อื่น ๆ ที่เขาเสนอไว้โดยการวิเคราะห์การใช้คำศัพท์ในภาษาอังกฤษ เช่น time is money, time is valuable commodity, time is limited resources เช่น

You're *wasting* my time.

This gadget will *save* you hours.

I don't *have* the time to *give* you.

How do you *spend* your time these days?

That flat tire *cost* me an hour.

I've *invested* a lot of time in her.

เขาสรุปว่า ในสังคมอังกฤษนั้น ผู้ใช้ภาษามีมโนทัศน์เกี่ยวกับเรื่องของเวลาว่าเป็นเงินเป็นทอง วิเคราะห์ได้จากการใช้คำศัพท์ที่เกี่ยวกับเงินทอง ได้แก่ spend, invest, budget, profitably, cost เวลาเป็นทรัพยากรที่จำกัด คำศัพท์ที่แสดงมโนทัศน์นี้ ได้แก่ use, use up, have enough of, run out of และเวลาเป็นของมีค่า have, give, lose

อุปลักษณ์ที่แสดงมโนทัศน์อื่น ๆ ที่น่าสนใจ ได้แก่ เรื่องของคำที่มีความหมายบ่งบอกทิศทางทั้งที่เป็นคำกริยาและบุพบท ในภาษาอังกฤษจะสะท้อนความคิดในหลายประเด็น Lakoff เรียกอุปลักษณ์เหล่านี้ว่า

Orientation Metaphors คำศัพท์ที่แสดงอุปลักษณ์ประเภทนี้ เช่น คำบอกทิศทางขึ้น-ลง, เข้า-ออก, หน้า-หลัง, ตื้น-ลึก, กลาง-ริม ซึ่งเป็นคำที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ ระบบมโนทัศน์ที่เกิดจากคำเหล่านี้ มีดังนี้

1. HAPPY IS UP, SAD IS DOWN

I'm feeling *up.*

That *boosted* my spirits.

My spirits *rose.*

You're in *high* spirits.

Thinking about her always gives me a *lift.*

I'm feeling *down.* I'm *depressed.*

He's really *low* these days.

I *fell* into a depression.

My spirits *sank.*

คำที่พิมพ์เป็นตัวเอนนั้นเป็นคำศัพท์ที่บอกให้เรารู้ถึงมโนทัศน์ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องสุขและทุกข์ ซึ่งเกี่ยวเนื่องกับลักษณะทางกายภาพด้วย เพราะเมื่อเวลาที่เราเกิดความทุกข์ เศร้าใจ ร่างกายของเราก็จะมีทิศทางที่ไปในทางลง ดังนั้น คำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องของทุกข์นั้นจึงเป็นคำศัพท์ที่เป็นคำบอกทิศทาง "ลง"

2. HEALTH AND LIFE ARE UP; SICKNESS AND DEATH ARE DOWN

He's at the *peak* of health.

Lazarus *rose* from the dead.

He's in *top* shape.

As to his health, he's way *up* there.

He *fell* ill.

He's *sinking* fast.

He came *down with the flu.*

His health is declining.

He *dropped* dead.

ในทำนองเดียวกันกับข้อ 1. เรื่องของสุขภาพและชีวิตที่ใช้อุปลักษณ์เป็นคำที่มีความหมายบอกทิศทางขึ้นและลงนั้น เกี่ยวข้องกับลักษณะทางกายภาพ กล่าวคือ เมื่อยามที่เราเจ็บป่วยหรือตาย จะอยู่ในลักษณะนอนซึ่งเป็นทิศทางลง

3. FORESEEABLE FUTURE EVENTS ARE UP (AND AHEAD)

All *up* coming events are listed in the paper.

What's coming *up* this week?

I'm afraid of what's *up* ahead of us.

What's *up*?

มโนทัศน์เกี่ยวกับเรื่องในอนาคตของคนอังกฤษนั้นเป็นเรื่องของทิศทาง โดยใช้คำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับทิศทางในเชิงอุปลักษณ์ ซึ่งอธิบายได้ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับลักษณะทางกาย กล่าวคือ เมื่อเวลาที่เราใช้สายตาจ้องมองสิ่งใดสิ่งหนึ่ง จะเป็นการมองไปยังทิศทางเบื้องหน้าเสมอ อนาคตก็เช่นกัน เป็นสิ่งที่ยังไม่เกิดขึ้น เหมือนกับอยู่ตรงหน้าของเรา

ในการอธิบายถึงอุปลักษณ์นั้น เขาไม่ได้กล่าวถึงแต่เฉพาะถ้อยคำที่มีความหมายประจำคำแล้วใช้ในเชิงเปรียบเทียบเท่านั้น แต่ยังรวบรวมถึงถ้อยคำที่นำมาใช้เป็นสำนวนด้วย ถ้อยคำเหล่านี้จะเป็นอุปลักษณ์ที่แสดงมโนทัศน์เช่นกัน ดังจะพบได้จากมโนทัศน์เรื่องชีวิต ซึ่ง Lakoff & Johnson เสนอว่า ชีวิตเป็นเรื่องของการพนัน ข้อมูลภาษาส่วนหนึ่งนั้นจะเป็นสำนวน เช่น

LIFE IS A GAMBLING GAME = ชีวิตคือการพนัน

I'll *take my chances.*

The odds are against me.

I've got an *ace up my sleeve.*

He's *holding all the aces.*

If you *play your cards right,* you can do it.

He *won big.* He's a real *loser.*

That's *the luck of the draw.*

นอกจากแนวคิดสำคัญว่าการใช้ภาษาในชีวิตประจำวันของเรานั้นอยู่ในรูปของอุปลักษณ์ซึ่งสะท้อนมโนทัศน์ของผู้ใช้ภาษาในสังคมแล้ว นักภาษาศาสตร์ปริชาน (Kövecses: 2002) ยังได้อธิบายถึงกระบวนการทางความหมายของอุปลักษณ์ ซึ่งได้แก่ กระบวนการถ่ายโยงความหมาย (Mappings) ระหว่างสองวงความหมาย (Conceptual domains) และทั้งสองวงความหมายนั้น ต่างมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน เป็นการถ่ายโยงความหมายจากวงความหมายต้นทาง (Source domain) ซึ่งเป็นวงความหมายเดิมก่อนที่จะมีการใช้ความหมายเปรียบเทียบ ถ่ายโยงไปยังวงความหมายปลายทาง (Target domain) ซึ่งจะเป็นความหมายใหม่ที่ผู้ใช้ภาษาต้องการเปรียบเทียบถึง คำที่อยู่ในวงความหมายต้นทางจะเป็นอุปลักษณ์ซึ่งแสดงมโนทัศน์ในวงความหมายปลายทาง ตัวอย่างของกระบวนการถ่ายโยงความหมายของอุปลักษณ์ เช่น มโนทัศน์เรื่องความรักของคนอังกฤษ (หรือผู้ใช้ภาษาอังกฤษเป็นภาษาแม่) จะมีมโนทัศน์ของความรักว่า ความรักคือการเดินทาง หรือ LOVE IS A JOURNEY วงความหมายต้นทางคือการเดินทาง ส่วนวงความหมายปลายทางคือความรัก ดังนี้

Source: JOURNEY	⇨	*Target:* LOVE
the travelers	⇨	the lovers
the vehicle	⇨	the love relationship itself

the journey	⇨	events in the relationship
the distance covered	⇨	the progress made
the obstacles encountered	⇨	the difficulties experienced
the decisions about which way to go	⇨	choices about what to do
the destination of the journey	⇨	the goal(s) of the relationship

(Kövecses, Z. : 2002, 7)

จะเห็นว่า ในวงความหมายต้นทางเป็นกลุ่มความหมายของคำที่เกี่ยวข้องกับการเดินทาง อาจจะเป็นตัวผู้เดินทาง เป็นพาหนะที่ใช้ในการเดินทาง เป็นระยะทาง ฯลฯ ซึ่งคำที่จัดอยู่ในวงความหมายของการเดินทางนี้จะถูกนำไปใช้เพื่อเปรียบเทียบกับความรัก ความรักเป็นความคิดที่ผู้ใช้ภาษาต้องการสื่อ จึงเป็นวงความหมายปลายทาง คำหรือข้อความที่อยู่ในวงความหมายต้นทางจะทำหน้าที่เป็นอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์

ในภาษาไทยมีการศึกษาอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ตามแนวคิดของทฤษฎีภาษาศาสตร์ปริชานเช่นกัน และได้รับการศึกษาอย่างแพร่หลาย งานวิจัยเหล่านั้น ได้แก่

1. จิตติมา จารยะพันธ์ (2539) ศึกษาอุปลักษณ์สงครามในข่าวกีฬาในหนังสือพิมพ์ภาษาไทย โดยศึกษาจากกีฬาประเภทต่าง ๆ ผลการศึกษาพบว่าคนไทยมีมโนทัศน์เกี่ยวกับกีฬาว่าเป็นสงคราม โดยปรากฏความถี่ของการใช้รูปภาษาที่เป็นอุปลักษณ์สงครามมากน้อยแตกต่างกันไป

2. อุทุมพร มีเจริญ (2542) ศึกษาความหมายเปรียบเทียบของคำศัพท์อวัยวะร่างกายในภาษาไทย ผลการศึกษาพบว่าความหมายเปรียบเทียบต่าง ๆ ของคำศัพท์อวัยวะร่างกายในภาษาไทยอยู่ในรูปของอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ ซึ่งแสดงมโนทัศน์ในเรื่องต่าง ๆ เช่น เรื่องพื้นที่ ชื่อเสียง ฯลฯ

3. อุษา พฤฒิชัยวิบูลย์ (2544) ศึกษาอุปลักษณ์เรื่องการเมืองในภาษาไทย พบว่าคนไทยมีการใช้อุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ทางการเมืองต่าง ๆ เช่น อุปลักษณ์สงคราม อุปลักษณ์การเดินทาง อุปลักษณ์การโจรกรรม ซึ่งสะท้อนมโนทัศน์ว่าคนไทยมีความคิดเกี่ยวกับการเมืองว่าเป็นสงคราม เป็นเรื่องของการโจรกรรม เป็นเรื่องของการพนัน เป็นต้น

4. วรรณา ชินวิกัย (2546) ศึกษาเรื่องความหมายเปรียบของ “หน้า” เปรียบเทียบภาษาไทยกับภาษาญี่ปุ่น ผลการศึกษาพบว่า มโนทัศน์ที่เกิดจากการใช้คำว่า “หน้า” เป็นอุปลักษณ์ของคนไทยและคนญี่ปุ่นมีความคล้ายคลึงกัน คือใช้ตีความขยายจากสิ่งที่เป็นรูปธรรมไปจนถึงสิ่งที่เป็นนามธรรม และใช้แสดงความรู้สึกมากที่สุด

5. มิรินด้า บูรรุ่งโรจน์ (2547) ศึกษาอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ที่เกี่ยวกับผู้หญิงในบทเพลงลูกทุ่งไทย พบว่ามีอุปลักษณ์หลายประเภทที่ใช้เปรียบเทียบถึงผู้หญิง เช่น อุปลักษณ์การเดินทาง อุปลักษณ์ความเชื่อทางศาสนา อุปลักษณ์ธรรมชาติ ฯลฯ และระบบมโนทัศน์ของคนไทยที่เกี่ยวข้องกับผู้หญิงนั้นจะมีหลากหลาย เช่น คนไทยเห็นว่าผู้หญิงเป็นวัตถุ ผู้หญิงเป็นสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ

6. **Ukosakul, M. (1999)** ศึกษาเรื่องมโนทัศน์ของการใช้คำว่า “หน้า” ในภาษาไทย ผลการศึกษาพบว่าคนไทยมีมโนทัศน์เกี่ยวกับหน้าว่าเป็นภาชนะที่ใช้บรรจุเกียรติยศ ชื่อเสียง (FACE IS THE CONTAINER FOR HONOR)

7. **Kvalheim, D. (2000)** ศึกษาเรื่องอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์เรื่องเวลาในภาษาไทยเปรียบเทียบกับภาษาอังกฤษ พบว่าคนไทยและคนอังกฤษมีมโนทัศน์เรื่องเวลาที่ทั้งเหมือนและแตกต่างกัน เช่น เวลาเป็นทรัพยากร เวลาเป็นเงินทอง เป็นต้น

8. **Saralamba, C. (2004)** ศึกษาอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ของอารมณ์ในภาษาไทย ซึ่งศึกษาเฉพาะอารมณ์พื้นฐาน 5 ชนิด ได้แก่ รัก โกรธ สุข ทุกข์ และกลัว ผลการศึกษาพบว่าคนไทย (หรือผู้ใช้ภาษาไทยเป็นภาษาแม่) มีมโนทัศน์เกี่ยวกับอารมณ์ต่าง ๆ ซึ่งมีทั้งมโนทัศน์ทางอารมณ์ที่เหมือนกันและแตกต่างกัน เช่น อารมณ์รักกับอารมณ์โกรธเป็นไฟ อารมณ์สุขกับอารมณ์ทุกข์เป็นของเหลวที่บรรจุอยู่ในภาชนะ อารมณ์รักกับอารมณ์สุขเป็นพลังเหนือธรรมชาติ เป็นต้น

สรุป

จากที่ได้กล่าวมาข้างต้นในหัวข้อที่ 1 การศึกษาอุปลักษณ์ตามแนวทฤษฎีเดิมกับหัวข้อที่ 2 การศึกษาอุปลักษณ์ตามแนวทฤษฎีภาษาศาสตร์ปริชาน จะเห็นว่ามีทั้งลักษณะที่ร่วมกันและแตกต่างกัน กล่าวคือ แม้ว่าจะมีเกณฑ์ที่ต่างกันในการพิจารณาคำหรือข้อความที่ถือว่าเป็นอุปลักษณ์ แต่ทั้งสองทฤษฎีจะเป็นการศึกษาและวิเคราะห์ความหมายของรูปภาษาที่นำมาใช้เพื่อการเปรียบเทียบ อย่างไรก็ตาม จะเห็นว่าการศึกษาอุปลักษณ์ของทั้งสองทฤษฎีมีความต่างกัน ในทฤษฎีแนวเดิมนั้น มุ่งอธิบายอุปลักษณ์จากมุมมองด้านภาษาเท่านั้น โดยมีพื้นฐานของการวิเคราะห์ในเรื่องของการเปรียบเทียบ แต่ไม่เกี่ยวข้องกับเรื่องของการคิดแต่อย่างใด ในขณะที่การศึกษาอุปลักษณ์ตามแนวทฤษฎีภาษาศาสตร์ปริชานจะอธิบายอุปลักษณ์ในด้านภาษาที่สัมพันธ์กับกระบวนการคิดและมโนทัศน์ของมนุษย์ ตลอดจนแสดงให้เห็นถึงกระบวนการทางความหมายของอุปลักษณ์ ความสำคัญของการศึกษาอุปลักษณ์ตามแนวภาษาศาสตร์ปริชานนั้น นอกเหนือไปจากทำให้เข้าใจความหมายของรูปภาษาที่นำมาใช้เป็นอุปลักษณ์แล้ว ยังทำให้เราสามารถเข้าใจความคิดของผู้ใช้ภาษาในสังคมต่าง ๆ ได้อีกด้วย

บรรณานุกรม

จิตติมา จารยะพันธ์. 2539. *อุปลักษณ์สงครามในข่าวกีฬาในหนังสือพิมพ์ภาษาไทย.* วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

จุไรรัตน์ ลักษณะศิริ. 2543. *ภาษากับการสื่อสาร.* นครปฐม : มหาวิทยาลัยศิลปากร.

มิรินด้า บูรรุ่งโรจน์. 2547. *อุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์เกี่ยวกับผู้หญิงในบทเพลงลูกทุ่งไทย.* วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

วรรณา ชินวิกัย. 2546. *ความหมายเปรียบ "หน้า" เปรียบเทียบภาษาไทยกับภาษาญี่ปุ่น.* วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาญี่ปุ่นศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

อุทุมพร มีเจริญ. 2542. *การศึกษาความหมายเปรียบเทียบของคำศัพท์อวัยวะร่างกายในภาษาไทย.* วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

อุษา พฤฒิชัยวิบูลย์. 2544. *การศึกษาอุปลักษณ์เรื่องการเมืองในภาษาไทยตามแนวอรรถศาสตร์ปริชาน.* วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

Black, M. 1962. *Models and Metaphors.* Ithaca: Cornell University Press. Chulalongkorn University.

Kövecses, Z. 2002. *Metaphor: A Practical Introduction.* Oxford: Oxford University Press.

Kvalheim, D. 2000. *Conceptual Metaphors of Time in Thai and English.* M.A. thesis, Chulalongkorn University.

Lakoff, G. & M. Johnson. 1980. *Metaphor We Live By.* Chicago: Chicago University Press.

Richards, I.A. 1936. *The Philosophy of Rhetoric.* Oxford: Oxford University Press.

Saralamba, C. 2004. *Emotions Metaphors in Thai.* Paper presented in the 14th Annual International Conference of the Southeast Asian Linguistics Society (SEALS 14). 19-21 May 2004.

Ukosakul, M. 1999. *Conceptual Metaphors Motivating the use of Thai 'face'.* M.A. thesis, Payap University.

Ullmann, S. 1962. *Semantics: An Introduction to the Science of Meaning.* Oxford: Basil Blackwell.

Ungerer, F. & H.-J.Schmid. 1996. *An Introduction to Cognitive Linguistics.* London: Longman.